

Příspěvek k poznání problematiky obnovy politického stranictví v Československu po druhé světové válce¹

MICHAL PEHR

ABSTRACT: Paper on state of knowledge of restoration of political party affiliation in Czechoslovakia after World War II

The study deals with the transformations of Czechoslovak political party affiliation after World War II, beginning with the political meetings of exile politicians still in the war time, when the picture of future post-war arrangements was taking form, and the idea of the National Front was being formulated as an umbrella organisation for political forces that had done the most in the resistance movement. After the war, three socialist parties and a people's one were restored in the Czech Lands; the Democratic Party and the Communist Party were restored in Slovakia. The communist party representatives confirmed their strong negotiating position already then. Whether or not to restore the agrarian party (or any other right-wing parties) became an intensely debated issue, with the final decision being not to restore it. Other attempts at establishing other citizen political parties led to similar ends. The paper also pays attention to the failed attempts at restoring Czech political parties in Slovakia (such as the people's party and the national socialists). The Labour Party and the Liberty Party were formed additionally in Slovakia in the spring of 1946, which completed the Slovak party system.

KEY WORDS: Czechoslovakia 1945–1948, IIIrd Czechoslovak Republic, Political system of the National Front

CONTACTS: PhDr. Michal Pehr, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v.v.i., Na Florenci 3, 110 00, Praha 1; michal.pehr@post.cz

Popsat proces obnovy československých politických stran po druhé světové válce je velmi obtížné, protože rok 1945 představuje v našich novodobých dějinách naprosto unikátní a výjimečnou situaci, kdy se znovu konstituovaly vybrané politické strany meziválečného Československa.² Stranictví první a třetí republiky oddělovalo více než šest dlouhých dramatických let německé okupace, kdy politické strany neexistovaly a v rámci národního odboje vystupovaly pouze více či méně organizované skupiny příznivců bývalých politických stran, které se ještě v době druhé republiky dobrovolně sloučily do dvou stran (Strany

1 Tato studie vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace RVO: 67985921.

2 K zajímavé otázce fenoménu rekonstrukce stranických systémů blíže viz např. Jirí KUNC, *Stranické systémy v rekonstrukci: Belgie, Itálie, Španělsko, Československo, Česká republika*, Praha 2000. Z novější české literatury vydané po roce 1989 k teorii politických stran si alespoň připomeňme Petr FIALA – Maxmilián STRMISKA, *Teorie politických stran*, Brno 1998 a Miroslav NOVÁK, *Systémy politických stran: Úvod do jejich srovnávacích studií*, Praha 1997. V posledních letech u nás vyšly i některé překlady politologů ze zahraničí např. Marc F. PLATTNER, *Potíže s politickými stranami*, Praha 2001 nebo Giovanni SARTORI, *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*, Brno 2005. Z literatury k období třetí republiky pak blíže viz např. Christiane BRENNER, *Zwischen Ost und West: tschechische politische Diskurse 1945–1948*, München 2009 nebo Bradley ABRAMS, *The struggle for the soul of the nation: czech culture and the rise of communism*, Lanham 2004.

národní jednoty a Strany práce) a po likvidaci Československa se staly součástí Národního souručenství.³

Politické strany jako takové obnovují svoji činnost až na jaře 1945, kdy na základě moskevských dohod vznikl nový politický systém Národní fronty, který navazoval jen částečně na předešlý prvorepublikový liberálně demokratický politický systém. Už samotná existence Národní fronty byla zcela převratná. Vznikla na sklonku války a byla zastřešující organizací všech fungujících politických stran na území našeho státu. V dobovém pojetí se měli na její půdě řešit všechny konflikty a problémy související s výkonem státní moci, přičemž každá politická strana měla mít stejný vliv. V počátečním období fungovala Národní fronta jen jako místo pro setkávání politických stran na nejrůznějších úrovních (místní, okresní až celostátní) a neměla žádnou pevnou strukturu, aparát atd.

Obrázek 1 – Politické strany a předvolební boj českých politických stran v podání Dikobrazu (Dikobraz 29. května 1946, s. 5)

Národní fronta bylo uskupení politických stran, které se nejvíce zasloužily o odboj. Podle programu londýnských sociálních demokratů se: „zrodila z pevného bojového svazku všech vrstev národa a z boje proti německým a maďarským okupantům a jejich pomahačům...“ Nová národní fronta měla podle nich umožnit „všem československým občanům, kteří se neposkvřili spoluprací s okupanty, aby v duchu opravdové, upřímné a navzájem lokální demokratické spolupráce oproštěné od duchu nedobrých praktik starého stranictví mohli uplatnit své tvůrčí síly a veškerou svou energii při vybudování nového státu.“⁴ V rámci této fronty se obnovily čtyři české strany – tři socialistické (KSČ, sociální demokracie a národní socialisté) a jedna nesocialistická strana (lidovci). Největší vliv v tomto uskupení měl blok tří socialistických stran, který vešel do dějin pod označením Socialistický blok, a v tomto bloku měli komunisté převahu. Takto budovaný politický systém doznal značných změn proti představám mnohých příslušníků odboje. Někteří hleděli na nový režim a komunistické plány s velkými obavami. Komunisté si tvrdě prosazovali svou a už v exilu se objevovaly varovné hlasy. Národní fronta pak měla být jakýmsi vyjádřením

3 Specifický případ byla situace KSČ, jejíž činnost po Mnichovu byla nejprve úředně pozastavena a posléze zakázána. KSČ přirozeně ovšem pro její politický program, nezařazujeme do této skupiny. Komunisté si tvořili svoje odbojové struktury a teprve později navazují užší kooperaci s demokratickým odbojem.

4 Archiv Ústavu T. G. Masaryka (dále AÚTGM), fond (dále f.) Edvard Beneš (dále EB) II, karton (dále k.) 146, V129/2 – Československá sociální demokracie.

totoho nového systému, který chtěl kombinovat demokratické a nedemokratické prvky. Zároveň měla být vyjádřením touhy po jednotě. Tomu napovídá i samotný název, který vznikl spojením dvou slov: národ, respektive národní, a fronta, přičemž toto slovo má svůj význam jak ve vojenství, tak v politice. V politice znamená seskupení sil se společným cílem. To v praxi znamenalo, že všechny povolené strany byly součástí Národní fronty a všechny byly součástí vlády. Otto Friedman nazval tento stav přílehlavě demokracie bez opozice.⁵ Opozice tak fakticky zanikla a existovala jen skrytě bez jakéhokoli podílu na politické moci nebo skrytě v rámci Národní fronty. Skutečnost, že neexistovala legální politická opozice, byla vysvětlována různým způsobem. Komunisté byli s daným stavem spokojeni a tento problém neřešili. Naopak demokraté zdůrazňovali, že je zapotřebí v poválečné době jednoty a opozice je prozatím „přepych“, který si nemůžeme dovolit. Počítali s tím, že legální opozice vznikne později. Je zajímavé, že i přesto, že neexistovala legální opozice, byli demokraté přesvědčeni, že nový systém je demokratický. Oficiálně si v Národní frontě měly být všechny strany rovny, ale i zde se projevovala převaha komunistů. Přesto byla Národní fronta všemi stranami považována za nutnou součást politického života a systému a všichni hájili její existenci.

Nejpodstatnějšími změnami po druhé světové válce ve vztahu k politickým stranám byla absence politické opozice, omezený počet politických stran a neexistence celostátních politických stran. Na rozdíl od minulosti nepůsobily již celostátní strany, ale pouze české a slovenské. Z českých byly nakonec povoleny: Komunistická strana Československa, Československá sociální demokracie, Československá strana národně socialistická a Československá strana lidová. Na Slovensku se vytvořily zpočátku dvě strany: Demokratická strana a Komunistická strana Slovenska; později k nim přibýly ještě dvě malé strany: Strana práce a Strana slobody.

Takto koncipovaný poválečný politický systém byl výsledkem dohody demokratického a komunistického odboje. Omezení politického stranictví a pokus vybudovat nový demokratický systém s omezeným počtem politických stran musíme chápat i jako reakci na nespokojenost značné části společnosti s dosavadním fungováním politických stran. V řadě prohlášení československého odboje se můžeme setkat s požadavkem proměny politického stranictví. Někdejší velký počet politických stran byl spojován s politickou korupcí; systém s neregulovaným počtem aktérů se stával v očích mnohých odbojářů nepřehledným a politickým stranám byla obecně dávána za vinu i destabilizace celého systému a nastalé obtíže, jež vyvrcholily likvidací (rozpadem) předválečného demokratického Československa.⁶

S potřebou změny souhlasil i prezident Edvard Beneš, jenž ve své práci *Demokracie dnes a zítra* podrobil politické strany zdrcující kritice: „V mnohých předválečných demokraciích dospěly politické strany jednak svou přílišnou početností, jednak svým přehnaným stranickým duchem a sobeckým vykořisťováním státní moci ve prospěch svůj a svých straníků tak daleko, že státní a národní politický život skutečně rozkrádaly a atomisovaly a přiváděly národy až na okraj občanských válek a anarchie.“⁷

5 Otto FRIEDMAN, *The Break-up of Czech Democracy*, London 1950, s. 53.

6 Srovnej například *Za svobodu do nové ČSR*, Praha 1945.

7 Edvard BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, Praha 1999, s. 263.

Zároveň ovšem existenci politických stran považoval za naprostou nutnost a počítal s tím, že v případě poválečné československé demokracie vzniknou pouze tři politické strany, které by reprezentovaly pravici, střed a levici. Československý politický systém by se tím podle jeho vlastních slov přiblížil politickému systému anglosaskému: „*Po dnešní válce měla by na příklad československá demokracie mít odvalu stanovit, že se politické strany mají tvořit výlučně na principu konservatismu a pokroku a že mohou být vytvořeny pro parlamentní život republiky jen dvě, maximálně tři strany: strana takzvané levice a tak zvané pravice, eventuálně středu. Všechny ostatní politické názory, ideje, přesvědčení a programy (problémy nacionální, decentralizační, náboženské a tak dále) mají se soustředit do těchto dvou či tří stran.*“⁸

Podle Benešových představ se politické strany neměly změnit jen co do počtu, ale měly mít i nové funkce. Už to neměly být strany, které by prosazovaly jen samy sebe a které by chtěly vládnout, ale strany plnící tři základní funkce: za prvé měly projevovat a formulovat dílčí zájmy a názory jednotlivých sociálních skupin; za druhé kontrolovat veřejnou moc a státní správu; za třetí se navzájem kontrolovat.⁹

Obnova tří politických stran byla alternativa, se kterou počítal Edvard Beneš ještě v roce 1944. Ve svém projevu, který uveřejnil časopis Čechoslovák 11. února 1944, řekl: „*Podle naprosto všech a zcela kategorických zpráv z domova, ze zemí českých i ze Slovenska, ohromující většina všeho našeho lidu je toho přesvědčení, že se už po převratu u nás nevrátíme k dřívějšímu systému stranickému a že vybudujeme po této stránce republiku novou, konsolidovanější, lidovější a vlastenečtější, tj. že zřídíme nový stranický systém, sestávající jen ze tří stran. Strany levé, jak se obyčejně říkávalo dosud, strany centra a strany konservativní. Jak se všechny ty strany budou po válce jmenovat, je otázka pozdějšího rozhodnutí. Svě rozvrstvení do nich si provede lid doma také sám. Nesoudím však, že to budou strany stavovské v dřívějším slova smyslu. Nechci z toho zde nic určovat.*“¹⁰

Jeho slova potvrzovali mnozí. Člen exilové Státní rady Rudolf Smetánka v listu Čechoslovák v lednu 1944 napsal: „*Staré předmnichovské strany jsou mrtvy a nikdo je už nevkřísí k novému životu. Jejich místo zaujmou ve vhodném okamžiku strany nové, aby pokračovaly v duchu starých politických stran ve všem, v čem se osvědčily nebo v čem mohou sloužit za vzor – a není toho málo, zač jim národ musí být i také bude trvale vděčen; při tom však, aby byly očištěny od všeho, co staré politické strany zatěžovalo a co jim v očích veřejnosti velmi často škodilo.*“¹¹

Prezidentovy názory podporovali i sociální demokraté. V akčním programu skupiny Československé sociální demokracie v Londýně se můžeme dočíst: „*Považujeme vytvoření jednotné socialistické strany, soustřeďující všechny socialisticky myslící a cítící občany republiky, za nezbytný předpoklad pro úspěšný boj a konečné a trvalé vítězství socialismu v naší vlasti. Jsme přesvědčeni, že tři dosavadní socialistické strany Československa, strana komunistická, sociálně demokratická a strana čs. národních socialistů musí být sloučeny ve stranu jednu. Vše co se k tomuto sloučení staví v cestu, ať jsou to*

8 E. BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, Praha 1999, s. 278–279.

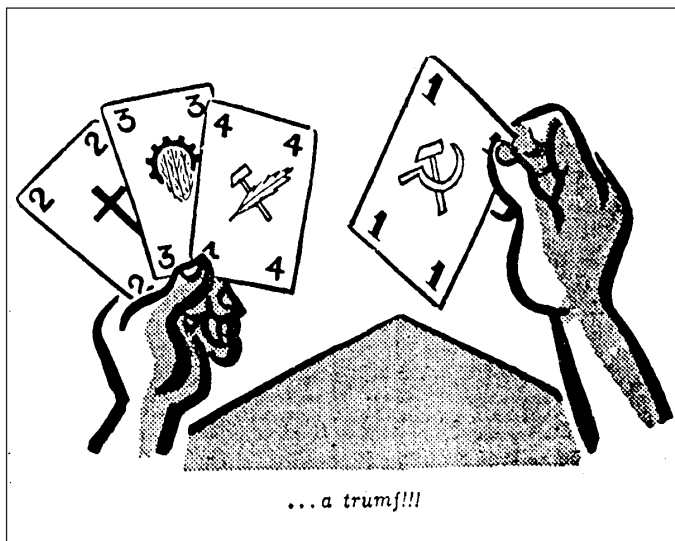
9 E. BENEŠ, *Demokracie dnes a zítra*, Praha 1999, s. 283–290.

10 Čechoslovák 11. února 1944, s. 5.

11 Rudolf SMETÁNKA, *O našich poválečných plánech*, Čechoslovák 21. ledna 1944, s. 1.

rozpory osobní, nabyté posice v té či oné straně, vzájemné rekriminace a stížnosti z minula, vše to musí ustoupit před velikým cílem, který máme před sebou a jehož lze dosáhnout jen jednotným úsilím“¹² Jednotná socialistická strana měla být podle nich hlavním představitelem „pracujícího lidu měst a venkova – rozhodujícím činitelem při vybudování nového státu a hlavní politickou složkou národní fronty. Organisačně bude stavět na praktických zkušenostech, uvědomělé disciplíně a politické vyspělosti příslušníků dosavadních socialistických stran.“ Ideologicky měla podle nich nová strana čerpat „z učení velkých předků a bojovníků socialismu, z dlouholeté tradice a společného boje českého a slovenského dělnictva, a ze společného zápasu, který sjednotil všechny socialistické složky v boji za obranu republiky a demokracie proti nacistickému a fašistickému nebezpečí.“¹³

Později ochotu sociální demokracie pro jednotnou stranu potvrzoval i Zdeněk Fierlinger, a to v důvěrné zprávě, kterou napsal v lednu 1949 na popud ÚV KSČ o činnosti sociální demokracie v letech

Obrázek 2 – Takto komunistické Rudé právo představilo čtyři české povolené strany po druhé světové válce mezi kterými si měl volič vybrat při poválečných volbách. Karty tu představují jednotlivé strany. Jednička byli komunisté, dvojka lidovci, trojka sociální demokraté a čtyřka symbolizovala národní socialisty. (Rudé právo 24. května 1946, s. 1)

věšský svaz neustále stupňoval. Komunisté byli jediní proti tomu. A to nakonec rozhodlo. Svoje názory na jednotnou stranu dávali najevo již velmi brzo. Svědčí o tom záznam rozhovoru Huberta Ripky a komunisty Václava Noska: „Ve čtvrtek 3. září 1942 byl u mne na

1945–1948. Zde přes četná zkreslení vyvolané dobou a podmínkami vzniku se můžeme mnohé dozvědět. Například v této zprávě Fierlinger napsal, že on a další vždy hájili myšlenku jednotné strany a k obnově samostatné sociální demokracie došlo podle jeho slov „po vzájemné dohodě se stranou komunistickou“ a na základě jejich přesvědčování.¹⁴

Myšlenka jednotné socialistické strany nebyla proti myslí ani národním socialistům.¹⁵ Důležité však bylo, co na tyto plány řeknou komunisté, protože jejich vliv se s ohledem na vítězíci So-

12 AÚTGM, f. EB II, k. 146, složka V 129/2 – Československá sociální demokracie.

13 AÚTGM, f. EB II, k. 146, složka V 129/2 – Československá sociální demokracie.

14 Národní archiv v Praze (dále NA Praha), f. 100/45, sv. 11, aj. 191 – Důvěrná zpráva Zdeňka Fierlingera.

15 Národní socialisté byli podobně jako sociální demokraté pro vytvoření jednotné strany. Teprve později vystupovali jako zastánci zachování samostatnosti. Blíže viz např. *Zůstaneme stranou samostatnou*, Svobodné slovo 15. července 1945.

večeři posl. Nosek. *Vykládal mně, ... že komunisté nejsou pro tvoření jednotné socialistické strany nebo levicového bloku zde v zahraničí. Účastní se schůzek..., protože mají dojem, že si to přeje prezident.*“ Svůj postoj v této rozmluvě odůvodňoval Nosek tím, že mají jasné direktivy z Moskvy, které po nich požadují usilovat o národní jednotu, a vytváření jednotné levicové strany by mohlo tuto národní jednotu narušit. „*Nosek o tom mluvil velmi naléhavě a výslovně mně řekl, abych se snažil tyto věci náležitě vysvětlit prezidentovi a působit v tom smyslu, aby prezident nenaléhal na vytvoření levicové strany.*“¹⁶

Po Benešově návštěvě v Moskvě v roce 1943 tento návrh ještě vcelku zdvořile odmítli diplomatickou formulí: „*K různým projektům o jednotné straně máme toto stanovisko: Nejsme zásadně proti vytvoření jednotné strany z komunistů, sociálních demokratů a českých socialistů. Vytvoření skutečné jednotné, politicky a ideologicky pevné strany však možno provést teprve doma, cestou demokratickou, za plné účasti všeho členstva v úvahu připadajících stran. Na dané etapě je základnou naší politiky blok tří stran.*“¹⁷

Komunisté prostě s vytvořením jednotné strany nesouhlasili. Jednotná strana pro ně přicházela v úvahu až v okamžiku, kdyby měli situaci pevně v rukou. Nyní si uvědomovali, že sjednocení tří stran by bylo pro ně nevýhodné, protože by v jednotné levicové straně museli brát ohled na sociální demokraty a národní socialisty. A tak přišli s návrhem (Socialistického) bloku, který měl být koalici tří stran, kde by mohli snáze uplatňovat svou vůli. Blok těchto politických stran se etabloval na konci války v průběhu roku 1944, kdy se začali představitelé těchto tří politických stran scházet a jednat o budoucím uspořádání.¹⁸

V této době byla také nastíněna základní podoba budoucí vlády, která měla být vládou Národní fronty s velkým vlivem „levicového“ bloku. Tehdy ještě komunisté oficiálně souhlasili s tím, že v budoucí československé vládě budou také lidovci a agráři.

Dne 21. prosince 1943 o tom psal Klement Gottwald londýnským soudruhům: „*Milí přátelé... Základem, jádrem a vedoucí silou nové vlády musí být podle prezidenta blok tří stran: Komunistů, sociálních demokratů a českých socialistů. Vedle tohoto bloku mají být ve vládě zastoupeny složky t. zv. středu a živly t. zv. konservativní lidovci a agráři. Zdůraznili jsme, že vedoucí blok tří stran nesmí vystupovat a cítit se jako nějaký blok ‚levicový‘, nýbrž jako představitel všech základních složek národa – dělníků, rolníků, inteligence – tj. jako představitel zdrcující většiny národa. Vláda sama, v níž tyto složky a jejich političtí představitelé mají hrát vedoucí úlohu, má mítí příbráním lidovců a agrářiů ráz vlády národní fronty. Blok tří stran nemá být nazýván ‚Blokem levic‘ nýbrž jinak. Vyskytl se návrh na název ‚Národní blok pracujícího lidu měst i venkova‘. Definitivní vhodný název musí být ještě hledán.*“¹⁹ V exilu padaly nejrůznější návrhy, jak nazvat toto uskupení politických stran. Jaroslav Stránský například ještě v lednu 1945 navrhol, aby se blok spolu s lidovci nazýval Lidová fronta a později příbráním agrářiů (zemědělců) došlo k přejmenování na Národní frontu.²⁰

Zvláštní kapitolou byla otázka budoucího působení agrární strany. V exilu se vlastně

16 AÚTGM, f. EB II, k. 397 – záznam rozhovoru Huberta Ripky s posl. Noskem pro pana prezidenta z 3. září 1942.

17 NA Praha, f. 100/24, sv. 172, aj. 1523. Dopis Klementa Gottwalda z 21. prosince 1943.

18 AÚTGM, f. Vladimír Klecanda, aj. 209.

19 NA Praha, f. 100/24, sv. 172, aj. 1523. Dopis Klementa Gottwalda z 21. prosince 1943.

20 Deník Jana Stránského (v soukromém držení), záznam z 31. ledna 1945.

více méně až do samého konce války počítalo s obnovou agrární strany. I v socialistickém bloku v Londýně se hovořilo o tom, že budou vedle lidovců v Národní frontě ještě agrárníci. Obecně platilo, že to má být strana, která bude v nějaké podobě hájit zájmy zemědělců či případně pravice. Toto stanovisko zastával i prezident Edvard Beneš. Například v rozhovoru s komunistou Josefem Valo 17. srpna 1944 řekl: „*Pokládám za nemožné vylučovat agrární stranu z Národní fronty – ano klást podmínky: aby oni vyloučili fašisty a pravé agrární křídlo fašizující.*“²¹

O agrárnících se dále mluvilo v dalších plánech. Zpravidla v nich vystupovali pod označením „zemědělská strana“, což měla být nová strana hájící zájmy zemědělců – bez vztahu k předválečným agrárikům. Prezident Beneš v lednu 1945 zastával názor, že se sice nepočítá se starou agrární stranou, ale že „*zemědělci budou řádně zastoupeni,*“ přičemž o podobě této strany se mělo rozhodnout doma.²² Na samém sklonku války ovšem došlo k rozhodnutí, že tato strana nebude povolena. Rozhodnutí padlo v rámci bloku levicových stran. Dne 19. února 1945 oznamoval Gottwaldovi Nosek, že „*v Bloku bylo jednomyslně rozhodnuto, že stará agrární strana a její představitelé nepřicházejí v úvahu jako politický partner v národní frontě, což bylo Benešovi společným rozhodnutím sděleno.*“²³

Přesto mnozí počítali alespoň s modifikovanou agrární-zemědělskou stranou, jak ji popsal prezident Beneš. Ještě v únoru 1945 píše Hubert Ripka v cirkulárním telegramu našim velvyslanectvím po celém světě: „*Základem vlády bude pět politických složek: komunisté, sociální demokraté, čs. socialisté, lidovci a zemědělci.*“²⁴ Někteří se dokonce připravovali na to, že při moskevských jednáních o podobě budoucí vlády budou reprezentovat právě zemědělskou stranu. Podle představ londýnských agráriků ji měl zastupovat Ján Lichner a Emanuel Sahánek. Londýnští agráníci v dopise prezidentu Benešovi ze 14. února 1945 napsali: „*Svolali jsme si zástupce zemědělského lidu, pokud jsou zde v exilu, a z jejich jednomyslného usnesení jmenujeme k uvedenému jednání pana ministra Jána Lichnera a pana Dra. Ing. Emanuela Sahánka.*“²⁵ Ovšem nestalo se tak. O den později, 15. února 1945, protestují představitelé socialistických stran v dopise Benešovi s tím, že o osudu, kdo bude reprezentovat zemědělce, se má rozhodnout doma a že to v žádném případě nesmí být londýnští agráníci: „*Pane presidente, jednáním o novou vládu na základě národní fronty, složené ze stran socialistických, strany lidové a zemědělců, klade se otázka, kdo se tohoto jednání může zúčastnit jako představitel oněch zemědělských vrstev, které se nepovažují... zastoupeny stranami socialistickými ani stranou lidovou. O svém zastoupení rozhodnou demokraticky tyto vrstvy doma samy, a není třeba pochybovat, že jejich reprezentace bude stejně spolehlivý článěk národní fronty jako skupiny ostatní. Právě proto však socialistické strany odmítají jednat zde v zahraničí o čemkoliv se skupinou, jež se tu utvořila ze zástupců různých složek někdejší strany republikánské,*“ kteří se cítí, jak dopisem ze dne 22. května 1944 ohlásili Noskovi, Bechyňovi a Stránskému, oprávněnými ve jménu

21 AÚTGM, f. EB II, k. 165 – záznam rozhovoru Edvarda Beneše s Valo v Aston Abbots 17. srpna 1944.

22 AÚTGM, f. EB II, k. 156, složka V 139/8 – ustanovení vlády na osvobozeném území. Záznam rozhovoru v Aston Abbots 25. 1. 1945.

23 NA Praha, f. 100/24, sv. 172, aj. 1523.

24 AÚTGM, f. EB II, k. 160, složka V143/2 – cirkulární telegramy z r. 1945 (Cirkulární telegram ze 16. února 1945.

25 AÚTGM, f. EB II, k. 156, složka V 139/8 Vláda – Ustanovení vlády pro osvobozené území.

strany mluvit. „Agrární strana svou účastí na politickém rozvratu republiky se z národní fronty sama vyloučila, a proto jsou socialistické strany jednat jen s takovými zemědělskými činiteli, kteří se této strany zřekli a její činnost odsoudili.“²⁶

Socialisté a především komunisté svým postojem rozhodli. Feierabend na to později vzpomínal: „Prezident přijal Sahánka teprve po své rozhlasové řeči k domovu z 16. února 1945, v níž tvrdil, že Národní fronta bude také zahrnovat zemědělskou stranu. To jsme se ještě kojili naději, že náš zástupce bude moci do Moskvy jet. Beneš však Sahánkovi jasně řekl, že komunisté jsou proti tomu, aby kdokoli z bývalých agrárníků jel do Moskvy, a že on nemůže proti tomu podniknout nic, protože musí dělat politiku s komunisty.“²⁷

V únoru 1945 panovala však stále ještě mezi mnohými naděje, že bude uznána strana, která bude hájit zemědělce, a přitom nebude mít nic společného s agrárníky, a počítalo se, že tato strana vznikne až doma.

O něco podobného se pokoušel ještě v exilu člen Státní rady Václav Pácal. Ten se ucházel o zastupování zemědělců u prezidenta. Žádal ho, aby byl uznán zástupcem zemědělské strany při budoucích jednáních. Pácal tak činil v podstatě na vlastní pěst. Byl sice členem Státní Rady za agrárníky, agrárníci v Londýně jej však nepovažovali za agrárníka a tím méně za svého reprezentanta.²⁸ Julius Firt na něj později vzpomínal jako na člověka primitivního, jehož politické posláni mu „stoupalo do hlavy.“²⁹

Pácal byl ovšem vytrvalý. Snažil se založit novou zemědělskou stranu s podporou některých přátel ze socialistického bloku. Svědčí o tom i jeho dopis Benešovi 2. února 1945, ve kterém píše: „Pane presidente, moji nejbližší političtí přátelé se mnou souhlasí, že jest mou povinností poprositi Vás, abyste při tvoření považoval nás, a ve státní radě tedy mne, za představitele těch vrstev, které jsou složkou národní fronty. Nejen skupina národně-socialistická, v níž hospituji, ale také sociální demokraté, komunisté a lidovci jistě uznají můj nárok, abych byl za představitele zemědělských vrstev za dnešní situace považován především já. Byla by jistě chyba, kdyby naše zemědělská veřejnost nenašla v nové vládě zastoupení. Nebyl bych tak neskromný, abych se o tuto funkci hlásil, kdyby tu byla osoba vhodnější. Ale víte sám, pane prezidente, že představitelem malozemědělských zájmů jsem ve státní radě jen já a že malozemědělské vrstvy tvořily převážnou většinu pracujících zemědělců, kteří budou míti na plánování nové pozemkové reformy a na obhajování drobného individuálního selského majetku přirozeně největší zájem. Pozornosti českého venkova by neušlo, že členem vlády po prvé, co republika trvá, je malozemědělec – malozemědělec, který šel rád za hranice konat svou povinnost vojenskou i politickou. Vždyť beztak v této první vládě půjde jen o zásadní význam takové účasti a na uspokojení této potřeby si troufám.“³⁰

26 AÚTGM, f. EB II, k. 156, složka V 139/8 – Ustanovení vlády pro osvobozené území 1945. Toto stanovisko podpořil i Msgre. Jan Šrámek. „Msgre. Jan Šrámek plně souhlasí se stanoviskem, které strany, sdružené v Bloku, zaujímají ke straně agrární.“ Blíže viz AÚTGM, f. EB. II, k. 238, sign. 38-B-12 – Záznam o stanovisku Msgra. Dr. Jana Šrámka k agrární straně.

27 Ladislav Karel FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*, Brno 1993, s. 220.

28 L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*, Brno 1993, s. 131.

29 L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*, Brno 1993, s. 463. Dopis Julia Firta Feierabendovi z 10. listopadu 1966.

30 AÚTGM, f. EB II, k. 156, složka V 139/8 Vláda – Ustanovení vlády pro osvobozené území.

Prezident mu ovšem neodpověděl. Podle svědectví Ladislava Feierabenda „*prezident od začátku neschvaloval Pácalovu akci a pokládal Pácala za nedůstojného zástupce zemědělského lidu.*“ Když od prezidenta nedostal odpověď, pokoušel se psát ještě Klementu Gottwaldovi, od kterého si sliboval podporu. Dne 24. února 1945 mu napsal: „*Vážený pane poslanče! Prosím, abyste laskavě prominul, že se obracím na Vás tímto dopisem. Obracím se na Vás jako pracovník drobného pracujícího zemědělského lidu, v době politicky pro tento lid tak vážné a důležité, jako na předního pracovníka a činitele našeho zahraničního odboje. Bylo vždy mým přáním a domníval jsem se, že mi bude možné sejít se s Vámi a Vašimi spolupracovníky v Rusku a pojednati s Vámi osobně o našem budoucím uspořádání, pokud se týká nás drobných zemědělců.*“

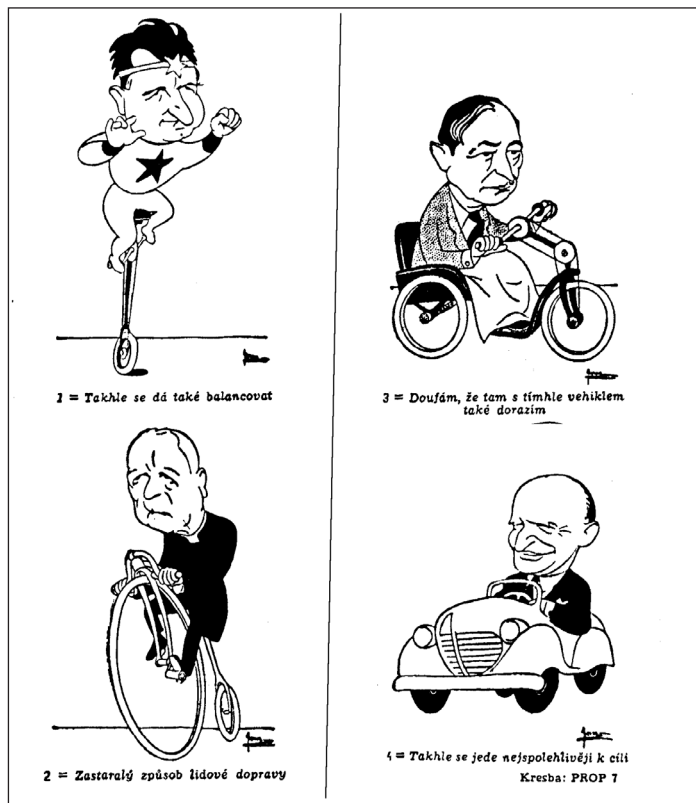
Následně ve svém dopise popisoval Gottwaldovi svůj těžký život, kdy mu v sedmi letech zemřel otec a jak jeho matka těžce pracovala, aby jejich rodina vůbec přežila a on se stal nakonec drobným rolníkem, který neváhal jít za spravedlivou věc do exilu, kde chtěl hájit zájmy této skupiny. Největšího nepřítele spatřoval v takzvané agrární klice, která se pohybuje „*v blízkosti pana prezidenta.*“ Ta mu měla znemožnit jeho odjezd do Moskvy a měla také pracovat proti tomu, aby nedošlo k užší „*spolupráci pracujícího zemědělce s komunistickou stranou.*“ To vše ho vedlo k tomu, aby mohl reprezentovat zemědělce na jednání právě on. Svoji účast odůvodňoval slovy: „*Stojím na půdě kontinuity republiky, ne však na trvání kontinuity starých zlořádů, jak si i zde někteří páni představují. Lid na našem venkově očekává, že i jemu přinese nová republika lepší a šťastnější život všem ve spolek, ne jen jednotlivcům, jak bylo dříve. Protestují, pane poslanče, proti neúčasti zastoupení zemědělských vrstev na poradách v Moskvě o budoucí vládě čsl. republiky. Co nejostřeji však protestují, aby na těchto poradách vystupoval jménem pracujících zemědělců snad agrárník a neb dokonce ti kteří spolupracovali na Mnichovské katastrofě.*“³¹

To ovšem Pácal netušil, že se komunisté rozhodli, že agrární strana nebude obnovena v jakékoliv formě. Nutno říci, že zbývající strany to komunistům ulehčily. Nikdo příliš neprotestoval. V další straně spatřovali ostatní nebezpečnou konkurenci. To se ukázalo později při moskevských jednáních, jak o tom svědčí záznam z Benešovy pozůstalosti o návštěvě nového předsednictva vlády z 28. března 1945. K návštěvě došlo po konci jednání o podobě nové vlády. Podle záznamu řekl Beneš zástupcům politických stran: „*Jako poslední poznámku jsem upozornil, že pokládám za nutné, abych upozornil na velmi vážnou věc. I když jednotlivé strany mají mezi svými voliči zemědělce, zůstává přesto několik set tisíc zemědělců ve vládě nezastoupených. Ať se věci doma vyvinou jakýmkoliv způsobem, bude velikým úkolem vlády, aby tyto voliče pro stát získala. To platí i pro určité vrstvy slovenské. Já vůbec nejsem povolán k tomu, abych chránil zájmy agrární strany; byla to strana, která mi dělala nejhorské obtíže po 20 let republiky. Ale pokládám za nutné vládní strany na tento problém upozornit, a že jak přijedeme domů, bude nutno ho řešit. Přijal jsem ještě v Londýně prohlášení Bloku a lidové strany ohledně dřívější strany agrární, že nesmí existovat a musí se přebudovat. Přijímám nyní tuto vládu s předpokladem, že bude muset v té či oné formě tuto otázku vyřešit.*“ Na Benešovu poznámku podle záznamu zareagoval jako první Msgre. Jan Šrámek a odpověděl prezidentovi, že každá strana má své zemědělské voliče, ale že jsou si toho problému vědomi a teprve situace doma ukáže „*jak budou věci formulovány. Ale*

31 NA Praha, f. 100/24, sv. 171, aj. 1519.

souhlasí s tím, že ty velké tisíce voličů svých politických práv zbaveny býti nemohou.“³² Tím ovšem se skončila jakákoliv diskuse na toto téma.

Podobně jako agrárníci a zemědělci usilovali o účast na jednáních i živnostníci. Alexander Vido, člen Státní rady, žádal v dopise ze 14. února 1945 Edvarda Beneše, aby se směl zúčastnit jednání. „Slovutný pane prezidente! Dozvěděl jsem se, že za několik dní mají odjet do Moskvy zástupci jednotlivých zdejších politických skupin, s kterými budete jednat o vytvoření nové vlády v osvobozené vlasti. Odvolávám se na dopisy ze dne 18. června 1944 a ze dne 9. října 1944, ve kterých jsem Vám oznámil, že jsem zplnomocněncem a mám oprávnění hovořit za politickou skupinu bývalé Československé strany obchodnicko-středostavovské,³³ což jsem současně sdělil zástupcům zde vytvořených politických skupin. Dále si

dovoluji odvolat na rozhovory s Vámi, v kterých jste mi potvrdil, že jsem byl Vámi jmenovaný členem Státní rady za živnostenský a obchodnický stav. Považuji za svoji povinnost, abych byl v Moskvě přítomný jako zástupce živnostenského a obchodnického stavu při poradách o utvoření nové vlády pro domov, a prosím Vás proto o souhlas, abych byl přibrán do delegace politických skupin, která má za uvedeným cílem odjet do Moskvy. Prosím, a račte mi laskavě sdělit, kdy mám být připravený k odjezdu. Znamenám se v plné úctě a oddanosti.“³⁴

Obrázek 3 – Národně socialistická karikatura čtyř předsedů českých politických stran, kteří směřují k volbám (Svobodné slovo 24. května 1946, s. 5)

Se živnostníky se však už vůbec nepočítalo.

Kromě komunistů, národních socialistů, sociálních demokratů a lidovců nikdo další neodjel. Svoji účast měli ohroženou i lidovci, ale s ohledem na předsedu exilové vlády Šrámka došlo k jejich přizvání, byť jim bylo naznačováno, že jsou bráni jen do počtu.

32 AÚTGM, f. EB II, k. 332 – politické věci – různé.

33 Tím byla míněna Československá živnostenskoobchodnická strana středostavovská.

34 AÚTGM, f. EB II, k. 156, složka V 139/8 – Ustanovení vlády pro osvobozené území.

Na moskevských březnových jednáních se otázka politických stran zásadně probírala při projednávání devátého článku budoucího vládního programu, který se zabýval potrestáním kolaborantů, válečných zločinů a zrušením některých politických stran, které údajně kolaborovaly. Vedle fašistických stran se jednalo především o pravicové a středové agrárníky, živnostníky a národní demokraty. Jediný, kdo při moskevských jednáních protestoval proti jejich zákazu, byl podle záznamu národní socialista Jaroslav Stránský, který se zastal národních demokratů: „*Jak to bude s Národním sjednocením* (tj. s národními demokraty, kteří se přejmenovali při posledních volbách v roce 1935 na Národní sjednocení – pozn. aut.)? *Byl tam Rašín.*“ Na to mu odpověděl komunista Václav Kopecký: „*Jako strana se provinili, jako strana nemohou existovat.*“³⁵ Tímto lapidárním prohlášením byla celá debata ukončena. Nikdo neprotestoval, a tak byl tento paragraf vládního programu přijat.

Mimo zakázané strany se pokoušely po osvobození obnovit ještě další strany. Na Slovensku to byly především povolené české strany, které měly slovenské organizace již před válkou.

V předvečer druhé světové války se čeští lidovci a národní socialisté působící na Slovensku více méně „dobrovolně“ sloučili s Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou a přestali tím existovat. Sociální demokraté na Slovensku ukončili svoji činnost pod tlakem Hlinkovy strany na podzim 1938.³⁶ A zbývající komunisté, kteří byli zakázáni, přešli do ilegality.

Na sklonku války obnovili komunisté svoji činnost a spolu s demokratickou stranou (transformovanými slovenskými agrárníky) tvořili jediné dvě strany, které zde fungovaly. O obnovení se pokoušely i zbývající strany. A to navzdory dohodě, že české politické strany budou působit v českých zemích a strany, které splynuly s Hlinkovou stranou, budou zakázány. V Košickém vládním programu bylo napsáno: „*Odhodlána vykořenit fašismus politicky a do všech důsledků, vyhlásí vláda zákaz všech fašistických stran a organizací a nedovolí obnovení v jakékoliv formě těch politických stran, které se tak těžce provinily na zájmech republiky (agrární strany, její odnože živnostenské strany, Národního sjednocení, jakož i těch stran, které v roce 1938 splynuly s ľudovou stranou).*“³⁷

Národní socialisté a lidovci však s tímto ustanovením nesouhlasili a pokusili se obnovit činnost svých stran na Slovensku, poukazující přitom na to, že sloučení s hlinkovci byl svévolný akt stranických vedení, který šel proti vůli stranických organizací.

35 NA Praha, f. 100/24, sv. 172, aj. 1532. Zápis z rozpravy k 9. kapitole Košického vládního programu. Lidovci a národní socialisté v otázce zrušení politických stran zaprotestovali ještě jednou, ale to se dotýkalo pouze jejich organizací na Slovensku, které se na podzim 1938 sloučili s HSĽS.

36 K dějinám sociálních demokratů za první republiky blíže viz František SOUKUP, *Revoluce práce. Dějinný vývoj socialismu a československé sociálně demokratické strany dělnické I, II*, Praha 1938. Řada cenných informací je též v práci Jana KUKLÍKA blíže viz Jan KUKLÍK, *Sociální demokraté ve Druhé republice*, Praha 1993. K procesu samotného ukončení činnosti sociální demokracie na Slovensku blíže viz Archiv České strany sociálně demokratické (dále jen Archiv ČSSD), f. 71, aj. 6 – zápis o schůzi ÚV ČSSD, konané v zasedací síni ústředního sekretariátu strany v Praze 10. listopadu 1938. „s. *Novotný oznamuje, že na Slovensku utrpěla strana značné organizační ztráty. Organizační život na Slovensku ustal. Byl učiněn pokus se založením strany pracujícího lidu, ale nevedl k žádoucímu úspěchu. Tiso žádou novou stranu na Slovensku nepřipustí.*“

37 NA Praha, f. 100/24 sv. 172, aj. 1532. Návrh programu nové československé vlády Národní fronty Čechů a Slováků.

Dosud řídil Mou vlast Rafael Kubelik. Jsem zvědav, kdo jį bude řídit teď?

● Tak začínáme. Žádný sóla, žádný frajkmšty, teď hrajeme po česku a pro všechny.

Obrázek 4 – Karikatura čtyř předsedů českých politických stran od Ondřeje Sekory z června 1946. Na obrázku můžeme vidět vpravo předsedu vítězných komunistů Klementa Gottwalda, který udává takt. Vedle něho na varhany hraje předseda lidovců Jan Šrámek, třetí s basou je předseda sociálních demokratů Zdeněk Fierlinger a úplně vlevo je předseda národních socialistů Petr Zenkl. (Dikobraz 11. června 1946, s. 2)

Pokus o obnovu Československé strany lidové na Slovensku

V případě lidovců se uskutečnilo několik pokusů o obnovu ČSL na Slovensku. Tyto pokusy spadají do období let 1945–1946 a děly se jak z české, tak ze slovenské strany. Z české strany usilovali o obnovení strany pochopitelně čeští lidovci, jmenovitě Šrámkův důvěrník P. František Hála. Ten již od počátku jednání o politickém zřízení na Slovensku usiloval o to, aby zde byly povoleny alespoň tři politické strany, přičemž tou třetí měla být pochopitelně vedle komunistů a demokratů strana lidová. Když 7. října 1944 přiletěl Hála do Bánské Bystrice a hovořil s představiteli odboje, žádal je, aby uznali jako třetí politickou stranu Československou stranu lidovou, která měla podle jeho slov „čistý štít a ničím se neprohřešila.“ Podle pozdějšího Hálova svědectví to byl komunist Gustav Husák, který především „nechtěl připustiti utvoření třetí strany a tím méně obnovení čl. strany lidové na Slovensku“ a vykázal ji do českých zemí. Lidovci se však nevzdávali.

Další náznaky lze zachytit při moskevských jednáních v březnu 1945, kde lidovce zastupoval za „nemocného“ Šrámka opět P. František Hála. Zde se snažil poukázat na to, že jednání předsedy slovenské části lidové strany Martina Mičury o spojení s HSLS bylo čistě jeho záležitostí. Hála se o tomto případu zmínil při moskevských jednáních, když se hovořilo o bodu pozdějšího Košického vládního programu, kterým se zakazovaly občanské strany. V tomto bodu se jednalo rovněž i o zákaz politických stran, které se sloučily s HSLS. Hála svým vystoupením sledoval případnou možnost obnovení ČSL na Sloven-

sku. Snažil se dokázat, že Mičura jednal o své vlastní vůli a jednal proti zájmům strany. Řekl: „*Také my jsme měli takový případ, my jsme měli Mičuru, který to udělal (sjednocení s HSLS) proti našemu protestu, členové ve výkonném výboru byli proti. On byl jediný, který to udělal.*“³⁸ Komunisté však na to nereagovali a tento bod Košického vládního programu zůstal v původní podobě komunistického návrhu.

Samotného Martina Mičury, který byl v létě 1945 Sověty zatčen, se ovšem lidovci zastávali a intervenovali v jeho prospěch.³⁹ Hála svým jednáním pouze chtěl vytvořit podmínky pro případné obnovení své strany na Slovensku. Na moskevských jednáních se však dohodlo, že české strany zůstanou v českých zemích.

O vstupu lidovců na Slovensko se však jednalo i nadále. Nic nebylo považováno za ztracené. Koneckonců v roce 1946 před volbami vznikly na Slovensku dvě nové strany. A tak se o rozšíření působnosti mezi lidovci jednalo v podstatě během celého roku 1945, a to jak ve vedení strany, tak mezi lidoveckými poslanci nově utvořeného Prozatímního národního shromáždění.

Příčin, proč činnost lidovců zůstala omezena jen na české země, bylo několik. Vedení strany spatřovalo zpočátku příčinu neúspěchu ve skutečnosti, že došlo k dohodě o vytvoření dvou stran („*Šmidke a Ursíny se dohodli, že na Slovensku budou jen dvě strany: komunistická a demokratická.*“⁴⁰) a také v tom, že slovenští demokraté chtěli být výlučnou a jedinou nesocialistickou stranou.

Důvodů však bylo více. Vedle odporu komunistů byla nejdůležitější jejich obava ze vstupu slovenské demokratické strany do Čech. Feierabend k tomu poznamenal: „...*strach ze slovenských demokratů v českých zemích je prý pro národní socialisty – ale také pro lidovce – silnější než jejich touha jít na Slovensko, a proto o to ani mnoho nebojovali.*“⁴¹

Dalším důvodem byla obava, aby po válce nebyli lidovci spojováni případně s „*luďáckými živly*“, ale svou roli hrál také strach řady slovenských katolických aktivistů z toho, že by jejich politická angažovanost mohla mít nepříjemné následky. „*Politické poměry na Slovensku,*“ pravil Hála na podzim 1945, „(jsou) *neuspořádané a nevyjasněné a častá zatykáni, prováděná i jinými než našimi policejními orgány, působí, že mnozí naši politikové jsou zastrášení a nedovedou si své posice a ideály prosadit a uhájiti doma na Slovensku.*“⁴²

38 NA Praha, f. 100/24 sv. 172, aj. 1532. Záznam z moskevských jednání v březnu 1945.

39 V říjnu 1945 Šrámek na schůzi lidoveckých poslanců k jeho osobě pravil: „*Otázka dr. Mičury není ještě zcela vyjasněna. Byl zatčen a učinili jsme pro něho hodně.*“ Hála následně jeho slova doplnil: „*Dr. Mičura získal na Slovensku významné funkce, stal se profesorem universitním, předsedou Baťových podniků, byl členem Státní rady a prezidentem Nejvyššího soudu. Byl z Londýna napomínán a varován přáteli doma, ale nedbal toho. Radili mu odchod za hranice, vzdání se úřadu, odchod z politického života, ale nedbal toho, ježto více ho vázalo přátelství k Tisovi, než politická prozíravost. Mičura spadá pod retribuční zákon, a ač dnešní režim ho nepronásledoval, jeho osobní nepřátelé způsobili jeho dnešní situaci. Proto s ním nemůžeme již počítati, i když lidsky mu chceme pomoci.*“ Blíže viz Archiv Křesťanskodemokratické unie – Československé strany lidové v Praze (dále jen Archiv KDU–ČSL), k. 8/1 – Klub poslanců ČSL 1945–1950. Zápis o 1. ustavující schůzi klubu poslanců čsl. strany lidové konané dne 27. října 1945.

40 Archiv KDU–ČSL, k. 8/1 – Klub poslanců ČSL 1945–1950. Zápis o 1. ustavující schůzi klubu poslanců čsl. strany lidové konané dne 27. října 1945.

41 L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*, Brno 1996, s. 190.

42 Archiv KDU–ČSL, k. 8/1 – Klub poslanců ČSL 1945–1950. Zápis o 1. ustavující schůzi klubu poslanců čsl. strany lidové konané dne 27. října 1945. Hála dále na této schůzi dodal „*Jest třeba mít na zřeteli, že dnes*

Přesto přese všechno se poslanci otázkou vstupu strany na Slovensko zabývali ještě v prosinci 1945. V zásadě se uvažovalo o dvou možnostech postupu. První by bylo spojení dvou nesocialistických stran, tj. spojení se slovenskými demokraty. Při jednom z jednání poslaneckého klubu nastínil tuto myšlenku ve svém dotazu poslanec Jindřich Synek. Strana se měla jmenovat lidovědemokratická.⁴³ Na to mu odpověděl Šrámek, „*že jest to vyloučeno, ježto slovenští demokraté jsou stranou ryze protestantskou a převládá v ní rodníkářský systém, přičemž zde v Čechách by strana ta ráda pomohla bývalým agrárikům k obnově strany.*“⁴⁴

Druhou variantou byl přímý vstup, který odmítl Hála v prosinci 1945 slovy: „*Lidová strana na Slovensko nepůjde a vytvoření nějaké katolické strany dnes ani není možné, neboť komunisti by jistě proti takovému pokusu ostře vystoupili.*“⁴⁵ Při téže schůzi ještě dodal poněkud smířlivěji: „*...komunisti drží Národní frontu, na Slovensku však ztrácejí důvěru k demokratické straně, a proto snad by připustili nějakou třetí stranu na Slovensku, která by byla vyrovnávacím činitelem. Jsou však slovenští i čeští komunisté proti vstupu české sociální demokracie na Slovensko. Ještě rozhodněji pak jsou proti příchodu demokratické strany do Čech.*“⁴⁶

V otázce rozšiřování strany na Slovensko se však Hála vyjádřil nejpřesvědčivěji už při první schůzi poslaneckého klubu: „*...Po volbách, až vyhraje, pak můžeme přikročit k dalšímu budování strany...*“⁴⁷ Volby však dopadly jinak, a tak strana zůstala jen v českých zemích.⁴⁸

Na druhé straně se i někteří slovenští lidovci pokoušeli obnovit svou stranu. Jejich snahy však z výše uvedených důvodů ztroskotaly. O těchto pokusech se později pesimisticky zmiňoval i jeden z hlavních představitelů slovenského politického katolicismu a předválečný lidovec Msgre. Andrej Cvinček „*So šrámkovcami sa do politickej práce zapojiť nedá. Urobil som všetko, čo sa dalo. Nenašiel som porozumenia ani u Šrámka, ani u Hálu.*

jsou na Slovensku dvě strany...Slovenským katolíkům bylo doporučeno, aby usilovali o vydávání týdeníku případně i deníku a přiměli obě slovenské strany, aby daly k tomu souhlas. Z katolických kruhů však tehdy (na jaře 1945 – pozn. aut.) nikdo neměl odvahy katolický list založit a vydávat.“

43 Archiv KDU–ČSL, k. 8/1 – Klub poslanců ČSL 1945–1950. Zápis o 9. schůzi klubu poslanců čl. strany lidové konané dne 12. prosince 1945.

44 Archiv KDU–ČSL, k. 8/1 – Klub poslanců ČSL 1945–1950. Zápis o 9. schůzi klubu poslanců čl. strany lidové konané dne 12. prosince 1945. Samotný Šrámek byl velice opatrný ve vztahu vůči Slovákům. Dokládá to i jeho pozdější vyjádření: „*že při zprávách ze Slovenska jest třeba mnoho opatrnosti, že prohlášení nebývají vždy pravdomluvná a (dle zápisu z jednání – pozn. aut.) připomíná z minulosti jako příklad, že našel se slovenský kněz, který prohlašoval o Šrámkovi, že jest luterán.*“ Blíže viz Archiv KDU–ČSL, k. 8/1 – Klub poslanců ČSL 1945–1950. Zápis o 11. schůzi klubu poslanců čl. strany lidové konané dne 18. prosince 1945.

45 Archiv KDU–ČSL, k. 8/1 – Klub poslanců ČSL 1945–1950. Zápis o 12. schůzi klubu poslanců čl. strany lidové konané dne 20. prosince 1945.

46 Archiv KDU–ČSL, k. 8/1 – Klub poslanců ČSL 1945–1950. Zápis o 12. schůzi klubu poslanců čl. strany lidové konané dne 20. prosince 1945.

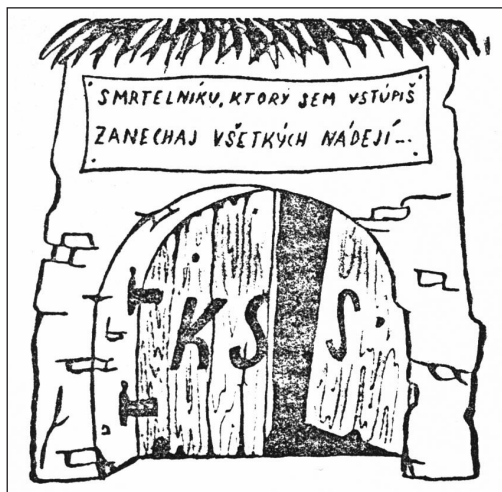
47 Archiv KDU–ČSL, k. 8/1 – Klub poslanců ČSL 1945–1950. Zápis o 1. schůzi klubu poslanců čl. strany lidové konané dne 27. října 1945.

48 K otázce vstupu se vyjádřil též Šrámek: „*My, kdybychom šli na Slovensko, získali bychom tam snad jen luďáky, přičemž musíme si vzpomenouti, jaké orientace sociální byla lidová strana a třeba si také připomenouti, že ze všech nesocialistických stran byla dnes připuštěna jen lidová strana. Na Slovensko budeme moci jít, až se poměry tam upraví a opadnou vlny separatismu.*“ Viz archiv KDU–ČSL, k. 8/1 – klub poslanců ČSL 1945–1950. Zápis o 11. schůzi klubu poslanců čl. strany lidové, konané dne 18. prosince 1945.

Majú malý záujem o katolíkov na Slovensku, lebo majú zlé skúsenosti z pred 1938 a o období potom ani nevravia. Obyčajný voliči by aj chceli, ale vedenie nie.⁴⁹ Historie lidovců na Slovensku se tak definitivně uzavřela.

Pokus o obnovu národních socialistů na Slovensku

Podobně jako lidovci usilovali o znovuobnovení své činnosti na Slovensku i národní socialisté. Také oni poukazovali už v Moskvě v březnu 1945, že sloučení národních socialistů bylo svévolným aktem nejužšího vedení strany, respektive jejich prvorepublikového poslance Emila Boleslava Lukáče, proti přáním celé strany. František Uhlíř o tom při moskevských jednání pravil: „Nám se stalo, že Lukáč prohlásil spojení národních socialistů s lidovou stranou. On se však odštěpil, protože zemský výkonný výbor s tím nesouhlasil. Založil vlastně novou slovenskou národně-socialistickou stranu.“⁵⁰ Na to reagoval Václav Kopecký, jenž pravil: „Bude tedy zakázána slovenská národně socialistická strana.“⁵¹ A tím byla rozprava na toto téma ukončena

Obrázek 5 – Slovenští komunisté v představách slovenských demokratů. Ukázka z předvolební kampaně slovenské DS. (Čas 25. května 1946, s. 3)

odpor proti všemu, co zavánělo německou nebo luďáckou totalitou, a připravovali se na další vystoupení v nové ČSR.⁵² Od května 1945 se pak aktivizovali a výsledkem jejich snažení bylo ustavení prozatímního vedení, které předalo 29. ledna 1946 memorandum Slovenskému Národnímu frontu se žádostí o přijetí a tím i legalizaci.⁵³

Avšak ani národní socialisté se nevzdávali. Jak vyplývá ze zápisů předsednictva národně socialistické strany, tak čeští národní socialisté finančně podporovali své předválečné slovenské členy, kteří 18. prosince 1945 ustavili prozatímní vedení strany, kterou nazvali Strana státní jednoty; v čele výboru stanul Cyril Kuliš. Svoje sídlo měli v Bratislavě v budově Melantricha na tehdejší Stalinově náměstí. A z dopisu policejnímu ředitelství (oblastní velitelství Národní bezpečnosti Bratislava) se dozvídáme více. Nová strana měla stavět v hrubých rysech na programu bývalé strany národně socialistické na Slovensku a chtěla se opřít o staré členy této strany. Od roku 1938 žili tito příslušníci v ústraní a „v podzemí organizovali

49 Archiv Literatury a umění Slovenské národní knihovny v Martině, Cvinček, 65 A 2, dopis A. Cvinčeka z 22. června 1946. Odpověď na dopis Milana Frieča, soudního znalce v Bratislavě.

50 NA Praha, f. 100/24, sv. 172, aj. 1532.

51 NA Praha, f. 100/24, sv. 172, aj. 1532.

52 Slovenský národní archiv v Bratislavě (dále SNA), f. Policejní ředitelství (PR), k. 229 – Strana státní jednoty.

53 O ustavení strany jednalo i vedení národních socialistů, kteří svým kolegů vyčítali jistou unáhlenost při jednání. Blíže viz NA Praha, f. Česká strana národně sociální (ČSNS), k. 78. Zápis o schůzi předsednictva strany, konané dne 31. ledna v zasedací síni Ústředního sekretariátu. „Br. gen. tajemník Doc. Krajina podal

O vzniku nové strany informovali rovněž prezidenta republiky. Podle záznamu prezidentské kanceláře přijal 10. ledna 1946 sekční šéf prezidentské kanceláře dr. Jan Jína deputaci mladých Slováků, kteří chtěli založit na Slovensku stranu národně socialistickou, jež by v příhodnou dobu splýnula s českými národními socialisty. Strana v jejich podání by se nekompromisně obracela k lidem, kteří „*neposlouchali ani Bratislavu, ani Prahu, ale jen Londýn.*“⁵⁴

Vznik nové strany se stal předmětem jednání uvnitř Národní fronty. Výsledkem těchto jednání byla žádost Slovenské Národní fronty o doplnění údajů, což strana obratem učinila a 2. března 1946 poslala Slovenské národní frontě doplněný program strany.⁵⁵ Snaha národních socialistů o proniknutí na Slovensko skončila nezdarem kvůli odporu slovenských komunistů. Výsledkem tohoto pokusu nakonec bylo, že organizátoři raději „dobrovolně“ stáhli v březnu 1946 svoji přihlášku do Národní fronty, protože viděli, že nemají šanci.⁵⁶ Později národní socialisté obvinili ve svém tisku komunisty z neúspěchu ve věci obnovy strany na Slovensku.⁵⁷ Na výsledku se však již nic nezměnilo a následkem toho vedení strany rozhodlo, že přestane s finanční podporou svých slovenských kolegů, kteří byli nuceni se rozpustit.⁵⁸ Hubert Ripka pak tuto kapitolu jakoby uzavřel, když pravil při projednávání této otázky v předsednictvu strany, že nadále se „*musíme... spoléhati pouze na české země.*“⁵⁹

Obnova sociálních demokratů na Slovensku

Úspěšní byli nakonec jen sociální demokraté, kteří na začátku roku 1946 obnovili svoji činnost na Slovensku pod názvem Strana práce⁶⁰ a později se přejmenovali na Sociální demokracii na Slovensku.⁶¹ Iniciativa vzešla od předválečných slovenských členů. Původně se uvažovalo o tom, že vznikne jakási lidovědemokratická strana, která v sobě zahrne jak předválečné sociální demokraty, tak osobnosti typu Vavra Šrobára, Juraje Slávika a dal-

zprávu o situaci na Slovensku a konstatoval, že naši bratři oznámili Slovenské Národní radě ustavení strany s názvem Strana státní jednoty.“ Z dalšího zápisu pak vysvítá, že slovenští členové jednali o své vlastní vůli. Předsednictvem strany byl následně pověřen Hubert Ripka a Vladimír Krajina, aby vedli jednání o obnovení národních socialistů na Slovensku.

54 Archiv Kanceláře prezidenta republiky (dále jen AKPR), sign. T 121/46.

55 SNA, f. Ústřední akční výbor Slovenské národní fronty (dále jen ÚAV SNF), k. 52, inv. č. 61.

56 SNA, f. ÚAV SNF, k. 2, inv. č. 8.

57 NA Praha, f. ČSNS, k. 76. Svobodné slovo 19. března 1946, článek Čs. národní socialisté a Slovensko.

58 NA Praha, f. ČSNS, k. 78.

59 NA Praha, f. ČSNS, k. 78 – Protokol o schůzi předsednictva čs. strany národně socialistické, konané dne 27. února 1946 o 16. hod. odpolední v zasedací síni Ústředního sekretariátu.

60 Strana byla oficiálně založena 20. ledna 1946. Z literatury k dějinám strany práce připomeňme alespoň Lubomír LIPTÁK (ed.), *Politické strany na Slovensku 1860–1989*, Bratislava 1992, s. 275–280 a Viera HLAVOVÁ, *Sociálna demokracia na Slovensku v rokoch 1945–1948 (pokus o obnovu)*; in: Stanislav Sikora – Viliam S. Hotár (eds.), *Kapitoly z dejín sociálnej demokracie na Slovensku*, Bratislava 1996, s. 312–329.

61 SNA, fond Strana práce (dále jen SP), aj. 50. K přejmenování došlo v září 1946 na základě referenda všech členů strany. Podle zprávy ústředního stranického sekretariátu z 19. 7. 1946 hlasovalo pro změnu názvu strany 3410 členů. Strana používala tento název od 28. 9. 1946. K dějinám sociální demokracie na Slovensku viz též Archiv ČSSD, f. 71, aj. 214.

šich, kteří se vyznačovali silným československým cítěním.⁶² Navrhoval se i název „Lidová jednota“,⁶³ ten však iniciátoři odmítli. O tom svědčí i dopis, který poslali ústředí v Praze 21. listopadu 1945: „*Nabídku dr. Šrobára, dr. J. Slávika a spol. na vytvoření společné třetí nějaké lidovědemokratické strany odmítáme. Jsme rozhodnuti za každých okolností vytrvat při sociální demokracii.*“⁶⁴

Snahy o obnovu sociálních demokratů se datují v podstatě od osvobození Slovenska. Na podzim 1945 se pak vytvořil akční výbor ve složení: předseda Alexander Bahurinský, první místopředseda Jozef Mrázek, druhý místopředseda Šimon Struhárik, tajemník Jan Šindler, zapisovatel Ľudovít Dobrotka a pokladník Jan Soldán, který přistoupil k budování strany.⁶⁵

Tato strana se sice tvářila jako nezávislý politický subjekt, ve skutečnosti však byla plně závislá na českých sociálních demokratech. Její závislost se projevovala různě; především se jednalo o finance. Čeští sociální demokraté rovněž intervenovali v její prospěch v řadě věcí (například v získání budov pro sekretariáty a podobně).⁶⁶ O spojitosti s českou sociální demokracií svědčí i to, že v ústředí sociální demokracie v Praze bylo slovenské oddělení, které mělo na starosti tuto stranu.⁶⁷

Propojenost byla patrna i z toho, že slovenští demokraté, žádali Prahu hned po ustavení akčního výboru o tiskárnu a o „*1–2 auta a větší obnos peněz.*“⁶⁸ Z dalších archivních materiálů vyplývá, že slovenští sociální demokraté dostali z Prahy značnou sumu peněz. Podle zápisu z jednání v Praze z 10. listopadu 1945 darovalo ústředí v Praze 25 000 korun a generální tajemník Blažej Vilím přislíbil, že Slováci dostanou 100 000 a později 200 000 korun, a „*když to bude potřebné i půl milionu,*“ což bylo přijato s povděkem.⁶⁹ Finanční závislost na českých zemích trvala ovšem i nadále. Svědčí o tom žádost strany práce, kdy žádali české ústředí o zaslání dalších 100 000 korun.⁷⁰ Mimo to dostávala strana z Prahy ještě tzv. půjčky, které se v podstatě rovnaly daru. V Bratislavě dal například Blažej Vilím při své návštěvě 24. února 1946 na chod strany půjčku 500 000 korun.⁷¹

62 O pokusech vytvořit československou lidově demokratickou stranu blíže viz SNA, fond Vavro Šrobár, k. 19, inv. č. 910. Tyto pokusy jsou též zadokumentovány v záznamu o tvoření třetí politické strany na Slovensku, která je uložena v pozůstalosti Edvarda Beneše. V této zprávě se uvádí, že o vzniku třetí strany se uvažovalo už v Bánské Bystrici za Slovenského národního povstání. Nová strana se pokusí do svých řad získat zástupce bývalých prvorepublikových stran na Slovensku včetně sociálních demokratů. Z osobností se uvažovalo o „*Dr. Čaplovičovi, Cvinčekovi, Vidovi, jezuitovi Mikušovi a Paňákovi.*“ O ostatních osobách nebylo ještě rozhodnuto a navíc předběžné rozhovory byly přísně důvěrné. Vznik strany byl vysvětlován na jedné straně z důvodů malé aktivity Demokratické strany. Dalším důvodem byla také nespokojenost voličů. Tuto náladu by chtěla nová strana využít ve svůj prospěch. Strana počítala rovněž s tím, že získá nové členy na úkor komunistů, „*kterí podle předpokladů, v důsledku vývoje situace, ztrácejí*“ své příznivce. Blíže viz AÚTGM, f. EB III, k. 60, sl. P 60/3 – Slovensko.

63 SNA, f. SP, aj. 6 – Zápis ze schůze akčního výboru sociálně demokratické strany konané dne 19. listopadu 1945.

64 SNA, f. SP, aj. 3.

65 SNA, f. SP, aj. 2.

66 Archiv ČSSD, f. 71, aj. 200.

67 SNA, f. SP, aj. 53. Vedoucím udělení byl dr. Lorian. Náklady na provoz oddělení nesla na půl Praha a Bratislava.

68 SNA, f. SP, aj. 2 – dopis z 15. 11. 1945.

69 SNA, f. SP, aj. 6.

70 SNA, f. SP, aj. 52.

71 SNA, f. SP, aj. 53.

Optimismus z úspěchu strany na Slovensku byl velký. Slovenští sociálně demokratičtí soudruzi uváděli, že je zapotřebí využít situace, protože třetí strana podchytí všechno. Není možné připustit, aby tu první „zakotvili čeští socialisté anebo lidovci.“ Komunisté jsou prý z této situace vyděšeni a strana má šanci získat na začátku 50 tisíc členů.⁷² Realita však byla odlišná. Strana práce byla marginální stranou. Údaje z března 1946 uvádí, že strana měla na celém Slovensku 414 organizací a 12 440 členů a tomu odpovídal i její zisk ve volbách.

Další strany

V podobné situaci byla i Strana slobody, která vznikla jako poslední na Slovensku. K jejímu vzniku došlo v březnu 1946 a původně se měla nazývat Křesťansko-republikánská strana. S tímto ovšem nesouhlasila slovenská Národní fronta a jako podmínku k registraci a povolení činnosti si musela strana změnit název. Její původní název nejvíce vypovídá o cílech této strany: měla shromáždit především katolické věřící, kteří nesouhlasili s činností Demokratické strany. Komunisté souhlasili se vznikem této strany v naději, že skrze Stranu slobody budou oslabeni slovenští demokraté.⁷³ Jejich naděje se však nesplnily a Strana slobody zůstala marginální stranou.⁷⁴

Docházelo i k pokusům založit ještě další strany. Jednalo se například o ustavení Křesťansko-lidově socialistické strany a Rolnické strany.⁷⁵ Tyto strany nebyly ovšem registrovány a tím jim nebylo umožněno působit a kandidovat. Podobné pokusy se děly i v českých zemích, kde se projevovaly snahy vytvořit především tzv. pátou stranu, a byly neseny lidmi, kteří byli spojeni s někdejší agrární stranou. Zpravodajští důstojníci ministerstva vnitra tyto pokusy velmi bedlivě sledovali a z jejich zpráv vyplývá, že se uvažovalo v podstatě o dvou alternativách. První alternativou bylo obnovit agrární stranu, a to spíše jako stranu malých zemědělců. S touto variantou počítali mnozí, jak jsem výše naznačil, již v odboji⁷⁶ a člen Státní rady československé Václav Pácal chtěl takovou stranu reprezentovat při moskevských jednáních v březnu 1945.⁷⁷

72 SNA, f. SP, aj. 2 – dopis z 15. 11. 1945.

73 Komunistická taktika je snad nejlépe patrná z projevu Klementa Gottwalda na zasedání ÚV KSČ 18. 12. 1945, kde o otázce vzniku dalších stran pravil „*My nechceme na Slovensku tvořit reakční stranu. Naopak my chceme tu hlavní a reakční stranu, tj. stranu demokratickou rozštěpiti a z jejího levého křídla pokrokovějšího, spolu s různými, rovněž pokrokovými živly, které nejsou organisovány ani u nás ani u demokratů vytvořiti určitou stranu střední, která by šla s námi ve všech základních důležitých otázkách naší státní, národní a demokratické politiky*“ a následně dodával, že podmínky vzniku takovéto strany jsou na Slovensku více než příznivé. Blíže viz NA Praha, f. 01, sv. 1, aj. 8 – záznam diskuze ze zasedání ÚV KSČ z 18. 12. 1945.

74 Archiv strany Slobody se bohužel nedochoval. Zájemci o tuto problematiku jsou odkázáni na sekundární archivní prameny, stranický tisk a odbornou literaturu. Ze sekundárních archivních pramenů blíže viz SNA, f. Úřad předsednictva Slovenské Národní rady, k. 52 a k. 561; ÚV SNF, k. 2; f. Poverenictvo vnútra-sekretariát, k. 78; f. Různé politické strany v ČSR, k. 4; f. Demokratická strana, k. 11. Z literatury připomeňme alespoň Štefan ŠUTAJ, *Vznik strany slobody a formovanie jej programu v prvých rokoch po oslobodení*, Historický časopis, roč. 36 (1988), číslo 1, s. 59–76; Silvestr MINAROVICH, *Vznik a vývoj strany slobody a jej miesto na Slovensku*, Historický časopis, roč. 38 (1990), číslo 2, s. 190–209.

75 O pokusech vytvářet politické strany na Slovensku blíže viz SNA, f. ÚV SNF, k. 2, inv. č. 8.

76 AÚTGM, f. EB II, k. 237, složka V 143/2 (Cirkulární telegramy 1945). V cirkulárním telegramu ze 16. 2. 1945 psal Hubert Ripka našim velvyslanectvím: „*Základem vlády bude pět politických složek komunisté, sociální demokraté, čs. socialisté, lidovci a zemědělci.*“

77 NA Praha, f. 100/24, sv. 171, aj. 1519. Požadavek Václava Pácala je i v dopise Edvardu Benešovi z 2. února 1945. AÚTGM, f. EB II, k. 156, složka V139/8.

V archivních materiálech můžeme pak nalézt ještě několik iniciativ spojených s uvedenou představou. O pokusech obnovit agrární stranu se ve svých pamětech zmiňuje i Ladislav K. Feierabend.⁷⁸ Někteří z politiků si od vytvoření zemědělské-agrární strany dokonce slibovali vytvoření strany, která by byla blízká komunistickým idejím. Tak přednosta zemědělského odboru Zemského národního výboru v Moravské Ostravě Joža Vochala psal 8. října 1945 Klementu Gottwaldovi: „*Chtěl bych se zastaviti u Vás k nezávaznému rozhovoru o vytvoření zemědělské strany s levou orientací, která by měla za účel zameziti přesun zemědělců napravo a vytvoření nové reakční pravicové strany.*“⁷⁹

Další variantou obnovy agrární strany bylo rozšířit působení slovenských demokratů i na české země. O této variantě se nejvíce diskutovalo ve druhé polovině roku 1945 a na jaře 1946. Někteří bývalí agráři se dokonce sami obraceli na představitele slovenské Demokratické strany a nabízeli jim své služby. V jednom z těchto dopisů, které dostal místopředseda slovenské Demokratické strany Ján Ursíny, se píše: „*Tiskem prošla zpráva, že slovenská demokratická strana bude v Čechách a na Moravě organizovat své příslušníky. Vítáme tento Váš čin, jsme přesvědčeni a rádi, že jako složka čistě nebo převážně pro zemědělský stav bude tato strana dobrou oporou v dobách dnešních i budoucích... Dle odhadu situace, která v řadách býv. příslušníků agrární strany vládne, bude možné znovu zachytit ihned 30–50 % agrární strany, zbytek po ustavení.*“⁸⁰ Klub nezávislých politiků žádal v dopise z 9. ledna 1946 prezidenta republiky, aby Demokratická strana mohla do českých zemí. „*Kdyby slovenská strana demokratická měla možnost absorbovati organizacně a volebně určitou část českých hlasů, bylo by odpomoženo neutržitelné konstelaci českých politických sil a učiněn další krok k utužení československé spopolitosti.*“⁸¹ Strana by se jmenovala Československá demokratická strana a soustředila v sobě opoziční skupiny, které stály mimo politický poválečný život, nebo představovaly skrytou opozici uvnitř demokratických politických stran.⁸² Ale ani tento pokus vytvořit další stranu nebyl úspěšný – kvůli odporu existujících stran.⁸³

78 L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*, Brno 1996, s. 277–282.

79 NA Praha, f. 100/24, sv. 37, aj. 812. Dopis Joži Vachuly z 8. října 1945.

80 SNA, f. Ján Ursíny 14-1/186/6. Dopis Josefa Sobolíka rolníka z Pašic pošta Pištin z 5. října 1945.

81 NA Praha, f. Ministerstvo vnitra-nová registratura (MV-NR), k. 286, sign. A-1163.

82 Archiv Ministerstva vnitra v Praze (dále jen AMV), sign. 13843/208; 13843/231–243; 13831/216; 13820/145. Zprávy o těchto pokusech označovali názvem Agrární reakce nebo zvýšena činnost agrární reakce. Zprávy zpravidla hovořili o tom, že bývalí příslušníci agrární strany dělají vše pro udržení svých pozic ve stávajících stranách a jejich cílem je vytvořit protiváhu KSČ. Cílem nové strany mělo být podle těchto zpráv rozbití současné vlády. V jedné ze zpráv se píše „*Jsou náznaky toho, že akce naší reakce jsou řízeny záměrně ze zahraničí. Podle získaných zpráv má býti využito při eventuálním zřízení páté politické strany podporované finančně, k hlavnímu náporu k rozvrácení nynější vládní koalice. V této straně se mají soustřediti všechny reakční živly všech politických směrů a vrstev sociálních.*“ Blíže viz AMV, sign. 13820/147.

83 Feierabend k tomu ve svých pamětech dodává: „*Z tisku jsem věděl, že komunisté jsou proti činnosti slovenské demokratické strany v českých zemích z těchto důvodů strana se prý ustavila za slovenského povstání a nemá žádné kořeny v českých zemích, rozšíření její působnosti do historických zemích by prý otevřelo brány centralismu a hlavním cílem rozšíření její činnosti prý je obnovit agrární stranu a obhajovat její zkrachovalé předáky. Demokraté odpovídali, že podle dohod mezi stranami národní fronty mají právo jít do českých zemí a opřít se tam o síly, které uznávají jejich program. Odmítali podezření, že by chtěli obnovovat agrární stranu, a námitku o podpoře centralismu vyvraceli argumentem, že i strana, která nebude organizována v celostátním měřítku, může sloužit centralistickým snahám... Ursíny nám... řekl, že socialistický blok rozšíření činnosti*

Politické strany a poválečná společnost

Proces vzniku, respektive obnovy politických stran byl tak zakončen. V Československu existovalo celkem osm politických stran, které tvořily poválečný stranický systém. Vznik nového politického systému vyvolával různé reakce. Někteří poukazovali na rozdílné uskupení politických stran v českých zemích a na Slovensku.⁸⁴ Lidé v tomto politickém složení spatřovali nerovnost a zpravidla se obávali ohrožení státní jednoty. Další protesty pak směřovaly na neexistenci zakázaných stran.

Většinou však lidé s novými opatřeními více či méně souhlasili. Edvard Beneš k tomu řekl: „*Již za hranicemi jsem dospěl k přesvědčení, že nesmíme u nás v republice v žádné době obnovit starý stranický systém. Bylo těch stran mnoho. Strany jsou ovšem nezbytným instrumentem v demokracii. V první republice jsme měli na 36 politických stran se stranami slovenskými, německými a se stranami ostatních národních skupin. Byl jsem ovšem proti tomu, aby byla u nás jenom jedna strana, a byl jsem proti tomu, aby u nás byly strany jenom dvě, byl jsem pro tři strany. Máme-li nyní čtyři strany, je to jistě dostatečný počet.*“⁸⁵ Svůj názor odůvodňoval také tím, že tři strany mohou jedné straně zabránit „*uzurpaci*“.⁸⁶ Navíc o zrušených politických stranách se Edvard Beneš vyjádřil slovy, že „*problém politických stran je velmi dočasný a významu relativního, strany se tvoří a zanikají, národ a stát zůstává.*“⁸⁷

Souhlas s omezením počtu politických stran také dokládá výzkum rodícího se československého ústavu pro výzkum veřejného mínění. Jediný, kdo protestoval proti tomuto rozhodnutí, byli zpravidla představitelé, funkcionáři a příznivci zakázaných stran.⁸⁸ Jejich postavení v novém systému bylo totiž velmi těžké. Na jedné straně měly obnovené politické strany zájem o příznivce zakázaných stran. Každá z politických stran si totiž byla vědoma toho, že tito bývalí členové jsou aktivní, mají ve své okolí určitý vliv a navíc řada z nich byla velice schopná. A tak všichni zdůrazňovali, že členství v zakázaných stranách nic neznamená a je důležité, jak se konkrétní členové chovali. Tuto myšlenku můžeme nalézt jak v Košickém vládním programu, tak v prohlášení všech politických stran.

Na druhé straně bylo bráno členství a především politická aktivita v těchto stranách jako určité stigma, neboť tyto strany v duchu Košického vládního programu kolaborovaly s na-

jednomyslně zamítl a že také lidovci s tímto usnesením vyslovili souhlas.“ Blíže viz L. K. FEIERABEND, *Politické vzpomínky III*, Brno 1996, s. 281–282.

84 Blíže viz například Archiv ČSSD, f. 33, aj. 2 – Memorandum krajského výkonného výboru Čs. soc. dem. v Karlových Varech z 16 prosince 1945. „*Krajský výkonný výbor Čs. sociální demokracie usnesl se na své schůzi dne 16. 12. 1945 upozorniti vládu republiky Československé, že politické rozvrstvení odlišné pro země historické a pro Slovensko je velmi škodlivé pro jednotu státu. Doporučujeme, tudíž aby bylo neodkladně provedeno sloučení KSC s KSS v jedinou politickou stranu a tím dán výraz nutné jednoty státu. Současně jest zapotřebí, aby Čs. soc. demokracie a strana Čs. národní socialistická rozšířili svou působnost také na Slovensko. Čs. strana lidová a Demokratická strana Slovenska nechť naváží jednání o sloučení, aby počet politických stran stanovený vládou republiky nebyl rozšiřován.*“

85 *Dr. Edvard Beneš národu. Z projevů presidenta republiky v letech 1945–46.* Uspořádal JUDr. František Škarvan, Praha 1946, s. 65. Projev k zástupcům z Čáslavi 12. dubna 1946.

86 Bez stran nelze organizovat demokracii, Lidová demokracie 17. března 1946, s. 1.

87 *Dr. Edvard Beneš národu. Z projevů presidenta republiky v letech 1945–46.* Uspořádal JUDr. František Škarvan, Praha 1946, s. 67. Z projevu na Mělnice 14. října 1945.

88 Blíže viz například AMV, sign. 13820/212.

cisty. Není proto divu, že řada příslušníků zakázaných stran si stěžovala na přístup nového režimu.

Například prvorepublikový ministr národní obrany František Machník si krátce po návratu z německého vězení stěžoval Jánu Ursínymu: „*At' se obrátím, kam chci, cítím všude odpor, jež mi sice nikdo nevyšvětlí, ale já docela dobře chápu, že mám jedinou vinu, že jsem byl agrárníkem.*“⁸⁹

Nejvíce protestů směřovalo však pochopitelně k prezidentu republiky. Někteří se domnívali, že jako nejvýše postavená osoba ve státě může s tímto stavem něco udělat. Tak například národně demokratický ministr prvorepublikové vlády František Ježek napsal prezidentu Benešovi: „*Bolí mne..., opakuje-li se proti mé bývalé, a proto bezbranné straně stále tvrzení, že také ona zradila nebo poškodila stát, a proto považuji za svoji povinnost demonstrovati na svém případě, že tomu tak není.*“⁹⁰

Podobně někdejší příslušník živnostenské strany a následně poslanec ČSL Eduard Fusek na to později zavzpomínal slovy: „*Za čtrnáct dní na to, když se vrátil prezident republiky Beneš do Prahy, navštívil jsem ho s našim poslancem Ostrým na Hradě. Protestovali jsme proti rozhodnutí zákazu strany ŽOS. Příslušníci této strany ukázali svoje vlastenecké smýšlení v době okupace. Zjevně nebyli a nejsou fašisty – jsou a zůstanou vlastenci – rozhodnutí o zákazu strany je kruté, nezdůvodněné a urážející. Po hodinové rozmluvě s prezidentem jdeme z Hradu smutni. Nepochodili jsme. Předsednictvo naší strany se schází k poradám. Jsou konány intervenční návštěvy u ministrů. Sám jsem se zúčastnil návštěvy u ministra spravedlnosti Stránského. Přesvědčujeme, dokládáme bohatou odbojovou činnost, poukazujeme na naše popravené přední činitele – Pekárek, Matouš, Helmich a jiní, ale nic naplat. Ministr Stránský nám přátelsky odpovídá, dostane se i na řešení Vaší otázky, jen trpělivost – nyní bojujeme o holou demokracii... Předsednictvo (zrušené živnostenské – pozn. aut.) strany se schází pravidelně a je rozhodnuto vyslati naše lidi do stran... Každý se zdráhá, kam má vstoupit. Losuje se z klobouku. Kdo si co vybere, tam musí jít... A tak jsme se rozešli a při tom tajně pracovali.*“⁹¹

Ostatní z protestujících poukazovali na to, že střední stav a zemědělci jsou vyloučeni z rozhodování o novém státě. Alois Srp, tesařský a zednický mistr v Hořovicích, napsal 20. května 1945 prezidentovi dopis, ve kterém píše: „*Vážený pane presidente. Poslouchával jsem Vaše rozhlasové projevy z Anglie a v jednom z nich jste sliboval, že místo dřívějších... stran budou v... republice pouze tři strany dle anglického způsobu, to je strana dělnická, střední (konservativní) a strana měšťanská (liberální). Dle dnešního hlášení má to být pouze strana dělnická, skládající se... ze sekcí dělnických, a to kom., soc. dem., čes. soc. a (strany) lidové. Ostatní stavy, tj. stav střední a měšťský, jsou... z voleb vyloučeni... Táži se Vás, jak si to ten střední a měšťský stav může zařídit, když mu odeberete volební právo?*“⁹²

V jednom z dalších dopisů se píše: „*Není dovoleno organizovat se sedlákům ve vlastní politickou stranu, neboť mají na sobě hřích – zavinili Mnichov. Tak se nám to vykládá...*

89 SNA, f. Ján Ursíny, 14-1/110/2. Dopis Františka Machníka Jánu Ursínymu z 10. prosince 1945.

90 AÚTGM, f. EB III, k. 63 – spisy o osobách. Dopis Františka Ježka z 26. června 1945.

91 Pozůstalost Eduarda Fuska (v soukromém držení), memoár Eduarda Fuska: *Na cestu obnovené ŽOS.*

92 AKPR, sign. T/35/45.

*I nestranný člověk musí mítí dojem, že se... splnilo... přání (povolených stran – pozn. aut.) rozdělit sedláky, aby nebyli silní a aby se s nimi dalo lépe hovořit – vyrábějte, pěstujte a vzdělávejte půdu a my Vám za to nadiktujeme, co budeme chtít.*⁹³

Změnou konstelace politických sil došlo k radikální proměně zbylých politických stran. Lidé například přirovnávali povolené strany k autu, kde motorem byly komunisté, volantem národní socialisté, benzínem sociální demokraté a brzdou lidovci.⁹⁴ Už to nebyly ty osvědčené politické strany první republiky, ale byly to nové proměněné strany. Nezávislý týdeník Dnešek tuto proměnu komentoval slovy: „Změnil se celý československý i český svět, změnil se i politické strany: jejich celková tvářnost, jejich sociální skladba, jejich vnější fysiognomie i jejich struktura vnitřní. Zbyla jim stará jména, ale jméno, co je to jméno, obsah je nový, a kdyby mrtví z roku 1938 vstali z hrobů, mnohou politickou stranu dnes by téměř nepoznali.“⁹⁵

Proměna měla několik podob. Za prvé se politické strany stávaly masovějšími. Z politologického hlediska bychom mohli tuto změnu přirovnat s jistým nadhledem ke vzniku strany typu catch-all party (univerzální strany). Navíc už to nebyly organizace, hájící především zájmy určité skupiny obyvatelstva, jako byli například zemědělci (agrárníci), živnostníci (živnostenská strana), dělníci (sociální demokraté nebo KSČ) nebo státní úředníci, kdy vyšší státní úředníci byli doménou národních demokratů a nižší státní úředníci a zaměstnanci (např. železničáři, pošťáci atd.) byli pro změnu doménou národních socialistů. Politické strany nyní více prohlašovaly, že jsou tu pro všechny, a všem přizpůsobovaly své programy.

Jistě jsme se s těmito prohlášeními mohli setkat u politických stran i před válkou, ale to byla zpravidla jen prohlášení, která vznikala před volbami, a nikdo je nebral příliš vážně.

Nejlépe je tato proměna patrná u sociálních demokratů. Za první republiky se tato strana jmenovala Československá sociálně demokratická strana dělnická. Po druhé světové válce došlo k změně názvu strany: bylo vypuštěno slovo dělnická. Změna názvu byla přijata na prvním poválečném sjezdu. Povinnost zdůvodnit změnu tohoto názvu připadla na sjezdu Blažejí Vilímovi, který uvedl, že sociální demokraté dříve podceňovali význam dalších složek národa a tuto chybu je třeba napravit.

O změně názvu strany uvažovali ještě národní socialisté. Zde byl ovšem jiný důvod. Národní socialismus jako pojem byl za války nacisty zprofanován. Tuto otázku řešili národní socialisté na sjezdu zastupitelstva strany v prosinci 1945. Petr Zenkl ve svém projevu na sjezdu však řekl, že se shromáždění nebude zabývat touto otázkou, protože shromáždění má na starosti důležitější věci. Podle něho byl důležitější obsah strany, než její jméno. Na adresu tohoto problému Zenkl pravil: „Mezi programem naší strany a programem kterékoliv strany fašistické je propastný nepřekonatelný rozdíl, který tkví především v našem věrném a neúchylném vyznávání ideálu demokratického.“⁹⁶ Tímto byla diskuse mezi národními socialisty v podstatě ukončena.

Nový politický kurs se dotýkal i zbývajících stran. Nyní tu byly nové strany, které měly

93 Tamtéž.

94 NA Praha, f. ČSNS, k. 116.

95 Dnešek, 25. dubna 1946, s. 65.

96 Jiří KOCIAN, *Československá strana národně socialistická 1945–1948*, Brno 2002, s. 14.

snahu přijímat do svých řad příslušníky všech sociálních skupin. A tak jsme po válce svědky nejrůznějších prohlášení, kdy každá ze stran lákala do svých řad zemědělce, dělníky, živnostníky, inteligenci atd.⁹⁷ Jim byly určeny nejrůznější náborové letáky a akce, které se rozšiřovaly po celé zemi. Například národní socialisté vydávali letáky pro zemědělce, kde se píše: „*Čeští zemědělci! Vstupte do strany. Ustavujte všude na vesnicích politické organizace strany. Strana československých národních socialistů je stranou pro vás právě tak, jako pro ostatní pracující lidi. Považujte ji za svoji stranu.*“⁹⁸

Tato proměna se nejvíce dotýkala lidovců a národních socialistů, kteří se stávali nej-přirozenější alternativou pro příslušníky zakázaných stran, ale ani komunisté a sociální demokraté nezůstávali pozadu. I oni se snažili dokázat, že jsou to nové strany, které jsou tu pro všechny, včetně příslušníků zakázaných stran. I komunisté nejednou psali o tom, že je třeba do svých řad získat poctivé rolníky a tím „*zabránit reakci v jejich ovládnutí.*“⁹⁹ Navíc komunisté se v této době stali největší stranou, která v poválečném období prodělala obrovskou změnu. Z politické strany čítající několik desítek tisíc členů před válkou se díky válce a vlivu komunistického Sovětské svazu stala stranou mající na jaře 1946 milion členů a už v této době byla nejvlivnější stranou.

Od proměny politických stran si straníci slibovali jedno jediné – volební úspěch. Každá ze stran byla přesvědčena, že právě ona musí zvítězit, a to jak ve volbách v roce 1946, tak v druhých volbách na jaře 1948. Ani při jedné volbě tato očekávání nebyla naplněna. V prvních zvítězili komunisté a v těch druhých již nedošlo k volné volební soutěži.

97 Blíže například viz sociálně demokratické publikace *O zlaté dno řemesel*. Brno 1945; *Novými cestami v zemědělství*, Praha 1945, *Československým zemědělcům*, Praha 1945 a Jan SMETÁČEK, *Hovory s vesnicí*, Praha 1946; lidovecká publikace *Zemědělcům českým*, Praha 1945 nebo *Komunisté a zemědělská otázka*, Praha 1945.

98 NA Praha, f. ČSNS, k. 76.

99 NA Praha, f. 100/1, sv. 154, aj. 998.